

Miespuolinen käly, heinäkuhilas ym. uutuuksia

Helsingin Sanomien nimimerkki Pii päivitteli kerran palstallaan (15.1.1984) sitä, että sanojen merkitykset hämärtyvät nuoren kirjoittajapolven tajunnassa. Hän mainitsi urheilutoimittajan nimittäneen naisiihtäjää »nuorukaiseksi» ja iltapäivälehden puhuneen »kuuluisan Kennedy-suvun nuorikosta», vaikka ei ollut kysymys rouvasta. Pakinan ilka-moivia kommentteja on tuskin syytä tässä toistaa, mutta todettakoon Piin olleen oikeassa katsoessaan, että *nuorukainen* tarkoittaa mieshenkilöä ja *nuorikko* on joko vastaviihitty vaimo tai (maatalous-terminä) nuori kana.¹

Vastaavantapaista lipsahtelua näkee nykyään aika usein. Eräässä uudessa käänösromaanissa puhutaan toistuvasti »kälystä», vaikka tarkoitetaan miessuku-laista, josta on tapana käyttää sanaa

¹ Korrehtuurilisäys. Tupsahtipa vielä sanomalehdestä vastaan sellainenkin tapaus, että nuorikoksi on sanottu miestä: »Yhtymäkohtia löytyy myös Isä Aurinkoiseen — Iosif Staliniin, joka etsi kii-vaskatseisena nuorikkona taivaallista sosialismia.»

Kielemme käytäntö

lanko. Kalevalan kielessä aviomiehen veli on *kyty*, mutta se on käynyt yhtä oudoksi kuin miehen sisaren nimitys *nato*. Sen verran erottelua sukulaisten nimissä sentään yhä tehdään, että naimakaupan kautta tulleet oman polven miespuoliset sukulaiset ovat lankoja ja naispuoliset kälyjä.

Serkkü-sanon synonyymi on eräissä murteissa *orpana*, jota tosin on viljelty laajemminkin sukulaista tarkoittamassa. Eräästä laajalevikkisestä lehdestä osui viime kesänä silmäni seuraava käyttötapaus:

(1) Telkkäemo hylkää poikueensa jo heinäkuun lopulla, jolloin kevään suurpesueesta on jäljellä enää kolme tai neljä orpanaa.

Serkuista ei voi olla kysymys, vaan ilmeisesti orpanoilla tarkoitetaan orpoja. Tosin telkänpojat eivät tässä oikeasti orpojakaan ole, koska emon ei ole sanottu kuolleen.

Myymälävarkauksia koskevassa lehtiartikkelissa kerrottiin äskettäin:

(2) — — varkaita löytyy kaikista ikäluokista. Nuoret ja aikuiset ovat kuitenkin suurin ryhmä, he tekevät jopa 72 prosenttia kaikista myymälävarkauksista. Vielä jää lähes kolmasosa lasten ja eläkeläisten tiliin.

Luokittelu nojaa siis ikään, mutta nimitykset ovat outoja. *Aikuinen* on vaikiintuneesti tarkoittanut täysikasvuista ihmistä, kuinka vanhaa tahansa, mutta kirjoittaja — kuten havaintojeni mukaan jotkut muutkin — on antanut sille merkityksen 'työssä käyvä, työikäinen henkilö'. Iäkkäitä kansalaisia hän taas tarkoittaa sanalla *eläkeläinen*, jonka tavanomainen merkitys kuitenkin on vain 'eläkkeelläolija'. Iäkkyys ei nykyajan eläkeläisille ole suinkaan yleisesti tunnusomaista. Täsmällisempää olisi ollut, jos myymälävarkaiden jaotuksessa olisi käytetty ilmauksia *lapset*, *nuoret*, *työikäiset* ja *eläkeikäiset*. (*Vanhukset* tai edes *vanhat* ei nykyään kävisi päinsä.)

Sosiaalisiin tapahtumiin liittyviä ilmaisun hairahduksia sisältyy seuraaviin tuoreisiin sanomalehtipöimintoihin:

(3) Persianlahdella sijaitsevan Sharjahin emiirikunnan sheikki on moittinut isää siitä, että nämä ahneuksissaan vaativat liian suuria myötäjäisiä tyttäristään. — — Islamilaisen lain mukaan myötäjäiset on maksettava morsiamen isälle.

Tähän saakka on vain morsiamen vanhempien tekemiä taloudellisia uhrauksia nimitetty myötäjäisiksi; kun tytär on mennyt miehelleen, on hänen myötänsä luovutettu karjaa, rahaa tm. omaisuutta. Kun on kyse kulttuureista, joissa päinvastoin sulhanen joutuu maksamaan morsiamestaan, käytetään sanaa *lunnaat*. Äskeisessä uutisessa olisi siis pitänyt puhua lunnaista eikä myötäjäisistä.

(4) Presidenttiparimme oli ensimmäinen hautajaissaattue, jonka keisaripari otti vastaan.

Hautajaissaattue (eli -saatto) järjestäytyy vasta hautauspäivänä ja käsittää enemmän kuin kaksi henkeä. Kyseisessä Japanin keisarin kuolemaan liittyvässä uutisessa olisi sopinut sanoa vaikkapa näin: Presidentti ja rouva Koivisto olivat ensimmäiset hautajaisvieraat, jotka keisaripari otti vastaan.

Vanhanaikaiseen maatalouteen, eränkäyntiin ym. väistyviin asioihin liittyvät termit ovat ymmärrettävästi käyneet monille vieraiksi. Hämmästyttävältä tuntuu kuitenkin, että kokenut kääntäjä kuvaa heinäkorjuuta tähän tapaan:

(5) Miehet pystyttivät kuhilaita, huhivat talikko kourassa — —.

Heinäpellolle ei tietenkään pystytetä kuhilaita; niihin tarvitaan viljalyhteitä. Epäselväksi jää, onko kyse heinäseipäistä, haasioista vai talvisäilytystä varten tehtävistä pieleksistä, suovista tms. vai kenties joistakin Suomessa tuntemattomista kyhäyksistä. *Kuhilas* on joka tapauksessa mahdoton sana. Outoa on myös, että lannan liikutteluun käytettävät »talikot» heiluvat heinämaalla. Oikea sana olisi *hanko*. Heinän käsittely monipiikkisellä lyhytvartisella talikolla olisi peräti hankalaa.

Lapin maakuntamuseon hankkeista kertova uutinen oli otsikoitu »Lylyt ja

kahlot talteen Rovaniemellä». Tekstissä puhuttiin talviurheiluvälineiden tallettamisesta ja sanottiin mm.:

(6) Kahlojen, lylyjen ja rotanloukkusiteiden lisäksi museo kerää myös uusia talviurheiluvälineitä.

Epäparisista suksista on käytetty mm. nimityksiä *lyly* (= pitempi liukumasuksi) ja *kalhu* (= lyhyempi potkusuksi). Kirjoittaja on tavoitellut ilmeisesti »kahlolla» jälkimmäistä. Myös sana *kahlo* on olemassa mutta ei kuulu suksitermeihin. Se tarkoittaa länsimurteissa suurta puitujen olkien sitomaa; itäsuomalainen synonyymi on *kupo*.

Tunnettu kirjailija muisteli hiljattain sota-aikoja näin:

(7) He keräsivät voikukanjuuria, kivasivat ne, paahtoivat, jauhoivat ja keitivät kahvia, jota kutsuttiin sikuriksi.

Voikukanjuurilientä sanottiin todellisuudessa »korvikkeeksi» niin kuin paahdetusta viljastakin valmistettuja nesteitä. Kahvin jatkeena (ja korvikkeenakin) on kyllä käytetty sikuria, mutta kysymys on eri kasvista. Sen paahdetuista juurista tehtyä jauhetta pantiin tarkoissa taloissa kahvipannuun jo ennen sotia.

Ruotsalaisia huonekaluja kiittävässä tekstissä sanottiin mm.:

(8) Työn laatu on korkeatasoista, viimeistely käsityöläismäistä. Suomalaisten huonekalut näyttävät kirveellä ja sahalla veistetyiltä.

Kirveellä tai puukolla veistetään mutta ei sahalla. Kuvanveistäjä tosin voi taltallaan veistää vaikka kiveä, ja moottorisahaakin käytetään kuvanveistoaseena, mutta kyllä »sahalla veistetty» karahtaa ilkeästi korvaan. Olisi voinut puhua »kirveellä ja sahalla tehdyistä».

Ampuma-aseista on hatara käsitys seuraavien esimerkkien kirjoittajilla:

(9) Kansallispankin Sisä-Suomen alueen johtaja Seppo Leinonen ei vielä suostu nimeämään muita liipasimella olevia kohteita. Hänen mukaansa kaikkia pieniä konttoreita tarkkaillaan.

(10) Vastuuseen halutaan myös hankkeen suunnittelijat ja toteuttajat. Ensimmäisenä liipasimella on Leningradin

entinen puoluejohtaja Grigori Romanov.

Molemmissa tapauksissa on »liipasimella» (oikea kirjoitusasu olisi *liipaisimella*) jotakin erityisesti huomion kohteena olevaa. Kielikuvassa ei ole mitään järkeä. Jos pyssymetaforaa halutaan käyttää, niin liipaisimen asemesta pitäisi puhua jyvistä; kun johonkin tähdätään, silloin otetaan jyvälle. Tapauksessa 9 sopisi sanoa: — — muita jyvälle otettuja kohteita (suoremmin: konttoreita). Esimerkki 10 olisi kohennettavissa näin: Ensimmäisenä tähtäimissä on — — G. R. (»Jyvällä oleminen» ei oikein käy, koska sillä yleensä tarkoitetaan ymmärtämistä, oivaltamista.)

Kalastusasioiden tuntemus ei ole riittänyt seuraavassa tapauksessa:

(11) Viime vuonna 39:stä Kuurnan voimalaitoksen alta pyydystetystä mätilohesta vain yksi oli uros.

Mätilohista ei tietysti yksikään ole uros; oikea sana olisi ollut *kutulohi*.

Lankojen värjäystä koskevassa lehtikirjoituksessa oli omituisia kohtia:

(12) Värjättävät langat on aluksi purettava alunalla. — — Kiventieralla värjätessä ei lankoja pureta. — — Värjätessä purettu langat pannaan värilieemeen, keitetään tunti.

Miksi langat purettaisiin? Tavoiteltu sana on *purettava*; sillä tarkoitetaan lankojen keittämistä värin kiinnittymistä edistävässä liuoksessa. Lankoja on siis purettava.

Olisiko esitetyn kaltaisista haksahdukista jotakin opittavissa? Ainakin sen ne osoittavat, että kannattaisi olla varovainen ja käyttää apuneuvoja, jos on epävarma jonkin sanan merkityksestä tai muodosta. Etenkin Nykysuomen sanakirjasta on arvaamattomasti apua, vaikka se ei joka suhteessa enää olekaan ajan tasalla.

Toiseksi rohkenen arvella, että saataisiin paljon parannusta aikaan, jos lehdistä ruvettaisiin taas harjoittamaan kunnollista korjauslukua. Kohtalaisen yleissivistyksen hankkinut valpas oikaisulukija voisi poistaa tekstistä monta sananvalinnan hairahdusta — ja saman

Kielemme käytäntö

tien siistiä mm. koneellisen sananjaon synnyttämän siivottomuuden. Tämä taitaa kuitenkin valitettavasti olla epärealistinen toivomus näinä aikoina, jolloin nopeus ja kustannusten minimointi näyttävät kuuluvan painotöissä ylevimpiin tavoitteisiin.

PAAVO PULKKINEN

1954, joulukuun 10. päivä

Kuolleet on kunnioitettava. Niiden muistaminen on tärkeä osa ihmiskunnan kulttuurista. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme ymmärtää paremmin itseämme ja maailmaamme. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia.

Kuolleet on kunnioitettava. Niiden muistaminen on tärkeä osa ihmiskunnan kulttuurista. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme ymmärtää paremmin itseämme ja maailmaamme. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia.

Kuolleet on kunnioitettava. Niiden muistaminen on tärkeä osa ihmiskunnan kulttuurista. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme ymmärtää paremmin itseämme ja maailmaamme. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia.

Kuolleet on kunnioitettava. Niiden muistaminen on tärkeä osa ihmiskunnan kulttuurista. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme ymmärtää paremmin itseämme ja maailmaamme. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia.

Kuolleet on kunnioitettava. Niiden muistaminen on tärkeä osa ihmiskunnan kulttuurista. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme ymmärtää paremmin itseämme ja maailmaamme. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia.

Kuolleet on kunnioitettava. Niiden muistaminen on tärkeä osa ihmiskunnan kulttuurista. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme ymmärtää paremmin itseämme ja maailmaamme. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia.

Kuolleet on kunnioitettava. Niiden muistaminen on tärkeä osa ihmiskunnan kulttuurista. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme ymmärtää paremmin itseämme ja maailmaamme. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia.

Kuolleet on kunnioitettava. Niiden muistaminen on tärkeä osa ihmiskunnan kulttuurista. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme ymmärtää paremmin itseämme ja maailmaamme. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia. Niiden muistaminen on myös yksi niistä keinoista, jolla voimme löytää uusia voimavaroja ja uusia mahdollisuuksia.